

Zinoviia Karpenko
EPISEMIOLOGICAL MODES OF METHODOLOGICAL TRIANGULATION IN PERSONOLOGY

The article presents the axiopsychological variant of methodological triangulation implementation in personality psychology based on the chronotope category as a holistic unit of personal existence. Thus the dichotomous in the formally logical regards processes of teleological and causal determination such as internalization and exteriorization, individualization-socialization, personification-personalization, axiogenesis and culture genesis, cyclic time and linear time, etc. as well as constructs of personal meaning and social significance, protective mechanisms and coping strategies, ego-identity and narrative identity, mentality and narrative, terminal and instrumental values, individual character and social role, the pursuit of personal happiness and professional success, etc. were combined in harmoniously balanced integrity of coherent psychological mechanisms of personal genesis. The considered epistemological modes of methodological triangulation can serve as a model for meta-analysis and further hermeneutic work on the axiopsychological reconstruction of various personological discourses not only in the sphere of fundamental science but also in the sphere of various experimental and applied research.

Keywords: axiopsychology, axiopsychological hermeneutics, methodological triangulation in personology, chronotope of personal being, the principle of holism in personality psychology.

УДК 159.964

doi: 10.15330/ps.8.1.13-22

Тамара Яценко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
yacenkots@gmail.com

КАТЕГОРІЇ «ПРИНЦИП ДОДАТКОВОСТІ» ТА «ІМПЛІЦИТНИЙ ПОРЯДОК» У ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ ПСИХІКИ

Статтю присвячено актуальній проблемі глибинного пізнання психіки в її цілісності, зокрема підкреслюються: важливість дотримання «принципу додатковості» у глибинному пізнанні психіки, як і врахування її «імпліцитного порядку»; адаптивність «принципу додатковості» до суб'єктивної реальності психічного, що виявляється у двох принципах – «невід'ємність сфер свідомого і несвідомого» та принципі «із іншого»; актуальність розуміння інформаційно-дистанційних взаємозв'язків свідомого і несвідомого у їх синтезі в «невидимому горизонті», що виражає категорія «імпліцитний порядок»; встановлення взаємозв'язків між категоріями «принцип додатковості» та «імпліцитний порядок», що чинить вплив на науково-практичні пошуки, зорієнтовані на психоаналіз спонтанної активності суб'єкта, що й складає основу групової роботи в АСПП. Розкриття вищевказаних категорій орієнтує психолога-практика на розуміння функціональної нерозривності існування як кожної зі сфер психіки (свідоме – несвідоме), як і їх автономії в межах єдиної системи психічного. Це означає підпорядкованість глибинного пізнання методологічній позиції, яка синтезує емотивний, структурний та функціонально-енергетичний аспекти психічного.

Стаття доводить надвизначеність категорій «імпліцитний порядок» та «принцип додатковості», що виключає пряолінійну їх заданість фахівцем – вєдучим групи активноє соціально-психологічного пізнання, яка вибудовується на контекстності взаємозв'язків та опосередкованості взаємовпливів. Введення вказаних категорій дозволило довершити структуру психічного, що відображає «Модель внутрішньої динаміки психіки», доповненням складовими: «Невидимий горизонт» і «Імпліцитний порядок».

Ключові слова: діагностико-корекційний процес, імпліцитний порядок, Модель внутрішньої динаміки психіки, невидимий горизонт, несвідоме, передсвідоме, принцип додатковості, свідоме, свідомість.

Постановка проблеми. У статті представлено результати глибинно-психологічних досліджень, спрямованих на пізнання психіки дорослих людей. Психодинамічний напрям розвивається, починаючи з 1978 року, завдяки розробленому методу активного соціально-психологічного пізнання психіки в її цілісності, що синтезував науково-практичні здобутки різних течій психології, зорієнтованих не лише на наукове пізнання, а передусім на надання людині практичної допомоги.

Саме це обумовило його багатолітній спіралеподібний розвиток та формування «від теорії – до практики, і навпаки». З огляду на системність психічного, особливого поштовху для розвитку психодинамічної теорії та практики надали результати розробленої нами методики «Психоаналіз комплексу тематичних малюнків». Саме цей метод поставив акцент на неперевершено високій ролі (в пізнанні психіки) діалогічної взаємодії в системі «психолог – респондент».

Тривалий час у психологічному просторі залишалося відкритим питання розуміння психіки соціально адаптованих людей, які тим не менше потребують допомоги в каталізації особистісного зростання, самоактуалізації власного потенціалу, згідно з вимогами професії (психолог, психотерапевт).

У генезі становлення методу дослідний контингент склали вчителі (вихователі), а починаючи з 1990-х років, – майбутні психологи, які фахово потребують особистісної корекції при усій їх професійній зорієнтованості на надання допомоги іншим людям.

Розробка методу активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП) у груповій формі реалізації передбачала розкриття закономірностей функціонування психічного в його цілісності, що постфактумно (спіралеподібно «теорія↔практика») сприяло розвитку методологічних засад глибинної корекції. З огляду на це у розв'язанні проблем, які поставали впродовж більш ніж тридцяти років дослідження, провідну роль відіграла не стільки «техніка роботи» з людьми, як теоретико-методологічні положення, що виростили з практики.

Методологія АСПП формувалася багаторівнево та вдосконалювалася в напрямі індивідуалізації діагностико-інструментальних аспектів глибинного пізнання, діагностики та корекції психіки учасників АСПП. *Центральним питанням психодинамічної методології є розуміння цілісності психіки в її самоорганізаційно-латентних можливостях*, що і загостило необхідність теоретичного та практичного розкриття категорії «імпліцитний порядок». У перекладі з латинської імпліцитний (*emplicite*) означає прихований; той, що не виявляється явно, відкрито; такий, який не виявляється при поверхневому спостереженні.

Метою статті є спроба розкрити центральні категорії, які справляють організаційно-змістовий вплив на діагностико-корекційний процес глибинного пізнання психіки; довести дієвість заявлених у назві статті категорій, особливо в пізнанні *передсвідомих утворень, що задані слідами витіснень* та фіксовані у відповідних енергетичних осередках, які інтегруються та створюють передумови для виникнення **імпліцитного порядку**. Ця категорія істотно виражає зв'язок двох сфер – «свідоме/несвідоме», які, з одного боку, – **автономні** (функціонально несумісні), а з іншого – **функціонально невід'ємні**, що й обумовлює необхідність введення у процес глибинного пізнання **принципу додатковості**.

Методи. Результати, що представлені у статті, базуються на структурно-семантичному аналізі стенографічного матеріалу психоаналітичних діалогів психолога з респондентом з приводу візуалізованих засобів (ліпка, малюнок, іграшка та ін.) у рамках методу активного соціально-психологічного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Психодинамічний підхід, що базується на розумінні цілісності психіки (свідоме/несвідоме), набуває актуальності у зв'язку з новими завданнями психології, в царині її практичної реалізації, спрямованої на надання людині безпосередньої допомоги, особливо у кризово-стресових ситуаціях. Це компенсує обмеженість можливостей академічного розуміння психічного крізь призму законів свідомого. Глибинна психологія розглядає психічне в єдності сфер свідомого і несвідомого та в їх суперечливій взаємозалежності.

Вищесказане надає особливого значення *принципу додатковості*, який має вплив на вибудову адекватної методології та, відповідно, інструментально-методичного забезпечення діагностико-корекційного процесу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Від адекватного розуміння фахівцем зазначеного принципу та вміння

його втілювати у практику залежить глибинно-корекційний процес в його індивідуалізованій результативності. Саме тому для глибинного пізнання психіки дана категорія набуває особливої значущості.

Принцип додатковості ввів засновник квантової фізики Н. Бор для подолання розбіжностей у розумінні єдиної фізичної реальності у ньютонівському і квантовому її сприйнятті. У психологічній літературі цей принцип найбільш конкретизовано у спеціальній статті відомого грузинського психолога Л. Є. Шерозія (1978 р., XVIII конгрес). Він зазначає, зокрема, що «психічне відрізняється від фізичного, тому його слід відокремити від законів фізики, оскільки наука загалом поділяється тільки на фізику й психологію, як і все суще – на психічне та транспсихічне (фізичне)». Дане висловлювання підкреслює необхідність уточнення принципу додатковості в психології. Ми солідарні з позицією А. Е. Шерозія і в тому, що психологія, як і квантова фізика, мають використовувати принцип додатковості як метод відтворення цілісної картини психіки.

Принцип додатковості – найбільш фундаментальний принцип, орієнтований на дослідне охоплення цілісності об'єкту пізнання. Принцип додатковості не суперечить тому, що механічні (предметні) і квантові (ідеальні) об'єкти повинні бути описані у різних дослідницьких (експериментальних) ситуаціях із використанням *різної термінології та технологій*. На наше переконання, це стосується академічної і глибинної психології. У той же час не тільки квантово-механічні об'єкти повинні мати точки перетину, на які необхідно зважати, а й свідомо-несвідомі феномени психіки є співвідносними на латентному та опредметненому (спостережуваному) рівнях. Іншими словами, *принцип додатковості стосується реальностей, що відрізняються функціональною суперечливістю і несумісністю, лише при дотриманні даного принципу вони мають перспективи вивчення їх у цілісності, а не наполовину*. Н. Бор вважав цілком можливим застосування принципу додатковості у психології, враховуючи наявність свідомості і несвідомого. Такої ж думки дотримувалися В. К. Гейзенберг та В. Паулі, які акцентували увагу на необхідності подолання прірви між кількісними і якісними параметрами явищ, оскільки єдина прийнятна точка зору полягає в тому, щоб визнати обидві сторони реальності – кількісну і якісну, фізичну і психічну – як такі, що сумісні одна з одною. Подібної позиції дотримувався і Н. Бор, вважаючи, що навіть якщо ми вимушені відокремлювати об'єктивну і суб'єктивну реальність, то межа поділу може залежати від засобів, через які ми дивимося на речі.

Враховуючи суперечливість функціонально асиметричних феноменів психіки, що представляють в сукупності цілісність одного явища, ми й зосередили увагу на уточненні *принципу додатковості в психології*. Спираючись на факт, що для сфер свідомого і несвідомого характерна як автономія, так і взаємозалежність, можна твердити, що порушення взаємозв'язків між ними актуалізує відчуття внутрішньої суперечливості, що має вияв у особистісній проблемі суб'єкта, яка латентно задається стабілізованою внутрішньою суперечливістю психіки.

З позиції психодинамічної теорії процес пізнання психічного повинен враховувати не лише специфіку суб'єктивізму свідомого, а й об'єктивні параметри, які й каталізують цей суб'єктивізм. Практично це може бути реалізовано шляхом уведення двох принципів, а саме: принципу невід'ємності та принципу «із іншого». Перший принцип спрямовує дослідницьку увагу на те, що дві сфери психіки не тільки взаємопов'язані, а й опосередковано причетні до самого процесу формування (як і існування) тієї чи іншої сфери. Якщо це так, то між ними існує латентно-інформаційний (смысловий) взаємозв'язок. Важливо розуміти, що «Я» не має доступу до тієї частини інформації, що витіснена у несвідому сферу. Говорячи про несвідоме, йдеться не про Ід (як базове, вроджене несвідоме), а про набуте при житті суб'єкта – передсвідоме (синтез витіснень та фіксацій). Порушення прямих взаємозв'язків (між двома сферами) спричинюється не лише витісненнями та супутніми їм опорами, але й наслідковими (слідовими) ефектами, що і виражає категорія – «позадосвідне», яке є недоступним для свідомості.

Діагностико-корекційний процес спрямований на розширення самосвідомості суб'єкта, що є головним чинником забезпечення психокорекційного результату. Принцип «невід'ємності двох сфер психіки» вказує на причетність до поведінки особи обох сфер. *Тобто в конкретному акті спонтанної поведінки суб'єкта незмінно присутня дієвість як свідомої, так і несвідомої сфер психіки.* Звідси висновок: невидимість несвідомого, його недоступність прямолінійному сприйняттю (пізнанню) свідчить про його семантичну непредставленість свідомому. *Останнє є лише однією з характеристик психіки, а не доказом неіснування несвідомої сфери психіки.* Тому психологи повинні рахуватись зі специфікою функціонування несвідомого, яке знаходиться під покривом захисної системи.

Залишається малодослідженим питання «участі» свідомості у формуванні несвідомого (точніше передсвідомого), що відбувається при активності механізмів витіснення (та опорів) під пресингом «цензури» Супер-Его. Передсвідоме має пріоритетність у взаємозв'язках: інформаційному – із Супер-Его, енергетичному – з Ід при його латентності для Его (Я). *Введення принципу додатковості у сферу глибинного пізнання психічного дозволяє більш адекватно уточнити в цілому розуміння предмету психології та шляхи його пізнання.*

Співвіднесемо принцип невід'ємності з принципом «із іншого» за параметрами ізоморфізму та гомоморфізму. Нами доведено, що підструктури психіки (свідоме/несвідоме) функціонально взаємопов'язані за принципом ізоморфізму (певної тотожності) і водночас – гомоморфізму, що вказує на те, що одна латентна детермінанта може задавати різні форми поведінки. Гомоморфічні взаємозв'язки несвідомого зі свідомим є істотною характеристикою цілісної психіки.

Пояснимо це на прикладі: будь-який ізоморфізм дозволяє співвіднести знання, що представлені картою, із місцевістю, але не все, що знаходиться на місцевості, відображено на карті. Саме тому – *гомоморфізм функціонально легко здатний перейти на параметри ізоморфізму, але не навпаки – ізоморфізм не може перейти в гомоморфізм (тобто місцевість → на карту).* Несвідоме може заявляти про себе символічно-візуалізовано у самопрезентантах, які є частково усвідомленими (людина знає, «що вона зобразила»), але залишаються невідомими суб'єкту глибинні смисли. Іншими словами, ми не можемо спеціально прямими вольовими зусиллями вилучити та «загнати» що-небудь зі свідомості в несвідоме, або подібним прямолінійним чином довідатися, які глибинні мотиви зумовили той чи інший результат; не можемо також «витягти» латентний мотив із несвідомого навіть при сильному бажанні самого суб'єкта (тобто носія несвідомого).

Самопрезентація в опредметненій формі передбачає, згідно з принципом додатковості, спонтанність і мимовільність активності респондента, це основна передумова пізнання психіки в її цілісності. *Глибинну детермінованість психіки суб'єкта можна пізнавати при забезпеченні метафоричності й опосередкованості засобів пізнання та за умов долучення сфери свідомого.* Останньому сприяє діалогічна взаємодія в системі «психолог-респондент» (П↔Р). Каузальність несвідомого гомоморфічно проявляється у різноманітних формах поведінки (єдина детермінанта стимулює численні форми ситуативної активності).

Важливо зауважити, що функціональна голографічна реальність (несвідоме) вирізняється згорнутістю, матричною побудовою, синтезуванням факторів, що специфічно впливає на сферу свідомості. Це є істотною відмінністю психічної реальності від фізичної, на яку Н. Бор поширював принцип додатковості. Коли ми досліджуємо психіку в її цілісності (при використанні матеріалізованих, опредметнених репрезентантів), то враховуємо закони фізики (наприклад, «дерево не бігає»), що допомагає у пізнанні прихованих об'єктивних смислів психічного на межі єдності ідеального та матеріального. Глибинному пізнанню сприяє процес «*емотивного оживлення*» (наповнення індивідуально-суб'єктивним змістом) репрезентантів у процесі діалогічної взаємодії психолога із суб'єктом.

Як вже зазначалося, близькою до психології у вищезазначених питаннях, знаходиться квантова фізика, що прямолінійно не пов'язана з повсякденною реальністю та просторово-часовими факторами. У контексті проблем пізнання психіки в її цілісності залишається важливим те, що під час інтерпретації зазначених вище «небуденних» явищ дослідник вимушений використовувати звичайну мову, тобто таку, яка є зрозумілою для респондента (вірніше – «слідувати у цьому за ним»). Питання причетності свідомості до «мікросвіту несвідомого» конкретизується в наступних важливих положеннях:

- причетність слова до формування (як і процесу пізнання) передсвідомого;
- енергетично-асиметричний взаємозв'язок несвідомих і свідомих процесів;
- архетипна здатність психіки суб'єкта до перекодування несвідомих смислів у візуалізовані (опредметнені) форми, що піддаються декодуванню у процесі вербально-діалогічної взаємодії (П↔Р). До останнього причетні несвідомо задані механізми символізації, які беруть участь як у кодуванні психічних (ідеальних) смислів у матеріалізовані, так і в їх декодуванні у процесі діалогу (згущення, зміщення, натяк, просторове розташування та ін.).

Уся система АСПП підлягає вимогам законів: «позитивна дезінтеграція психіки та вторинна її інтеграція на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта». Враховуючи специфіку реальності несвідомого, здатного каталізувати мимовільну поведінку в ситуації «тут і зараз», важливо окреслити передумови адекватного його вивчення. Саме цьому сприяє впроваджений нами принцип «із іншого», який окреслює вимоги до професіоналізму практичного психолога.

Принцип «із іншого» визначає (як і відображає) методологічні основи, що зумовлюють прояв несвідомого у синтезі зі свідомим в акті поведінки суб'єкта. Цей принцип втілюється через нижче представлені «постулати», які важливо враховувати глибинному психологу. Принцип «із іншого» зумовлює оптимізацію діагностико-корекційного процесу на межі дотичності сфер свідомого і несвідомого, що і дає змогу пізнати інформаційні еквіваленти, які фактично зшивають дві сфери «ниткою» об'єктивності.

Основні постулати принципу «із іншого»:

- внутрішня детермінованість мимовільної активності психіки респондента обумовлює характер спонтанності поведінки;
- неповторність спонтанної активності суб'єкта;
- взаємозв'язок зворотних і незворотних у часі процесів психіки;
- симультанність часопросторових взаємозв'язків у сфері несвідомого;
- порушення залежності психіки від факторів «реальності» під впливом тенденції «до задоволення», що каталізується потягами Ід;
- залежність особливостей процесу візуалізації психічного як від внутрішніх, глибинних чинників, так і від архетипних здатностей суб'єкта до візуалізованої самопрезентації психіки;
- підпорядкованість несвідомого (як і усвідомлюваного), універсальним законам рівноваги і взаємного співвіднесення при їх функціональній асиметричності;
- причетність механізмів символізації (згущення, зміщення, натяк та ін.) до кодування смислів (як і до їх декодування), заданих несвідомим («іншим») у візуалізованих самопрезентантах;
- інформаційна зворотність при взаємоперетворенні семантики зі сфери «іншого» у параметри «зовнішнього», спостережуваного (дихотомія внутрішнього і зовнішнього);
- імпліцитність смислових аспектів візуалізованих репрезентантів суб'єкта, пов'язаних з індивідуалізованістю психіки, що потребує дешифрування (розпаковування);
- залежність інструментальних аспектів глибинного пізнання від імпліцитного порядку психіки, який недоступний вольовому (цілеспрямованому) відтворенню, конструюванню та моделюванню;
- взаємне протистояння при наявності латентної інтегрованості спостережуваного і неспостережуваного;

– взаємозв'язок (синтез) домовного (зокрема, перинатального) періоду розвитку психіки з мовним у візуалізованих репрезентантах. Перекодування із «немовного» у «мовний» формат відбувається у психоаналітичному діалозі за допомогою предметного репрезентанта;

– відносність ірраціональності виявів змістів «іншого» (несвідомого) назвні у зв'язку з необхідністю маскуванню латентних смислів, що здатні перейти у свідоме в процесі аналітико-діалогічної взаємодії психолога з респондентом;

– здатність «іншого» (неусвідомлюваного) до самоінтеграції, самоорганізації, «самозбирання», що експлікується у внутрішньому порядку психіки;

– залежність можливостей об'єктивації виявів «іншого» (неусвідомлюваного) від синхронізації діагностично-корекційного процесу з імпліцитним порядком спонтанної ініціативної поведінки респондента;

– нероздільна причетність «імпліцитного порядку» до законів незворотності (з боку свідомості) і зворотності (з боку несвідомого);

– подолання протиріч психіки між детермінованим і «випадковим» у процесі пізнання латентних факторів, обумовлених слідовими ефектами минулого досвіду суб'єкта;

– синтез у сфері «іншого» нерівнозначних сил, які самоплинно визначають перехід від хаосу до порядку, що задає відносну рівновагу, яку виявляє спонтанна активність суб'єкта;

– миттєвість (згорнутість) процесів переходу із системи ідеального в матеріальну (опредметнену), з «іншого» (невидимого, неусвідомлюваного) в явне, спостережуване, що потребує дешифрування прихованого смислу;

– трансформація смислових параметрів «іншого» з ідеальних у матеріалізовані (візуалізовані), яким притаманний прихований смисл, що проявляється в інформаційних еквівалентах, пізнання яких потребує діалогічності пізнання (П↔Р);

– причетність архетипної сутності психічного до перекодування смислів «іншого» (неусвідомлюваного) у візуалізовано-матеріалізовані саморепрезентанти, що несуть імплікативні смислові навантаження;

– синтез процесів «іншого» із захисною системою, в якій домінує тенденція «до сили», незалежно від характеру цінностей (умовні чи глибинні), що забезпечується викривленнями соціально-перцептивної реальності;

– психічному характерний функціональний дуалізм процесів «іншої» сфери і сфери свідомого.

Таким чином, принцип «із іншого» визначається положеннями, які орієнтують психолога на необхідність рахуватися з функціональними особливостями сфери несвідомого («іншого»), а це спонукає психолога професійно вибудовувати діалогічну взаємодію з респондентом так, щоб запитання каталізували (стимулювали) процеси із «іншого» (зі сфери несвідомого), а не обмежувалися спостережуваним.

Принцип додатковості орієнтує пізнавальний процес цілісної психіки на врахування особливостей несвідомого в його функціональній асиметричності, несумісності, при наявності водночас невід'ємності вказаних сфер. На практиці це феноменологічно виявляється в імпліцитному порядку, який латентно представляється активністю суб'єкта у спонтанному рангуванні авторських малюнків або образах ним репродукцій художніх полотен за значущістю. Практика глибинно-психологічного пізнання виводить на латентно-когнітивні параметри психіки в її цілісності, які заявляють про себе в когнітивній її упорядкованості. Важливо враховувати і той факт, що для психіки властива рівність справжньої та ілюзорної реальностей, тому діагностико-корекційний процес націлений на зниження її ілюзорності, що спричиняє відступи від реальності.

Отже, вводячи *принцип додатковості*, ми повинні враховувати специфіку психічної реальності в її свідомих та несвідомих виявах, що і зумовлює подвійність його

реалізації у практиці глибинного пізнання через принципи: а) невід'ємності двох сфер психіки; б) «із іншого». Останній принцип ставить професійні вимоги до ведення діалогу з респондентом. Якщо постановка запитань психолога не буде базуватися на необхідності об'єктивування у сферу спостережуваного (чутого і баченого) прихованих смислів несвідомого, то поведінковий матеріал не забезпечить умови глибинної його інтеграції.

Звідси така важливість спонтанної активності особи у глибинному пізнанні, яка каталізується внутрішньо нереалізованими імпульсами, наслідковими ефектами і фіксаціями, що зберігають енергетичний потенціал, який і задає мотивацію глибинного самопізнання. Важливо, щоб у процесі діалогу питання, що їх ставить психолог, мали потенціал стимуляції імпульсу, характерного "іншій" сфері, який емотивно зумовлює латентну мотивацію поведінки респондента. Останнє є важливим у розкритті категорії «імпліцитного порядку» психіки респондента, пізнання якого входить у завдання даної статті.

Імпліцитний порядок – найбільш актуальна категорія глибинного пізнання. Вона ставить на новий науково обґрунтований рівень розуміння цілісності психічного та шляхів його пізнання. Імпліцитний порядок зумовлює внутрішню спонуку (латентний мотив) до активності суб'єкта незалежно від того, чи є поведінковий акт раціональним чи ірраціональним. Психодинамічна парадигма, яка становить основу цього дослідження, стверджує, що за імпліцитним порядком стоїть внутрішній базальний конфлікт «життя–смерть», який напряду не представлений свідомості, котра знайома лише з інстинктом самозбереження. Вказаний конфлікт маскується від свідомості системою психологічних захистів, яка трансформує його (конфлікт) у певні особистісні суперечності, пов'язані з тенденціями «до психологічної смерті» та до імпотування психіки. Недаремно Г. Гегель вважав, що всяка свідомість є двочленним відношенням; свідомість як відношення взагалі є протиріччям.

Категорія імпліцитного порядку майже не представлена в науково-психологічній та філософській літературі. Разом із тим практика АСПП переконує, що ця категорія є тією ниткою Аріадни, яка веде до розв'язання проблем глибинного пізнання психіки суб'єкта найоптимальнішим, а значить, емотивно найменш затратним та внутрішньо вмотивованим шляхом.

По суті, йдеться про проблему гармонізації зусиль психолога з іманентною **готовністю і можливістю психіки сприяти цьому процесу здатністю впорядковувати матеріал, що зумовлено власне внутрішньо спонукуваною латентною ініціативою психіки суб'єкта.** Пояснення криється в наступному: дисфункції психіки зумовлені енергетичним імперативом слідів пережитих негараздів (драм життя, «незавершених справ дитинства»), що синтезуються в імпліцитній упорядкованості, слідування якій дозволяє психологу йти *енергетично найекономнішим, а значить, найоптимальнішим шляхом у глибинному пізнанні!*

Багатолітній досвід дає підставу констатувати факт, на який ми спираємося у діалогічній взаємодії з респондентом, а саме: **психіка знає все (не знає лише свідоме), щоправда, психіка і не зводиться лише до свідомого!** Саме ця вселенська істина знаходить підтвердження в адекватній трансформації **ідеальної** (психічної) реальності у візуалізовані репрезентанти (малюнки, предмети чи слова або самопрезентацію шляхом добору репродукцій класичних полотен). З певністю можна сказати, що **інформаційні еквіваленти** зв'язують ідеальну й опрідметнену реальність **шляхом смислового навантаження репрезентантів, що неможливе поза імпліцитним порядком!** Психіка як така когнітивно обізнана з притаманним їй смисловим багажем, що **виправдовує позицію психолога у його «слідуванні за респондентом».**

Імпліцитний порядок – це «слідування за...»; це невидиме і неконтрольоване ззовні *впорядкування спонтанних проявів активності респондента. Йдеться про латентну детермінованість глибинних імпульсів активності, що психологу важливо не лише розуміти (ймовірносно прогнозувати), а й урахувати при постановці запитань*

респонденту, які мають викликати імпульс активності, за якою стоїть неусвідомлювана мотивація.

Строгість послідовності вияву імпліцитного порядку та методологічна важливість його врахування в діагностико-корекційній практиці психолога пояснюються тим, що він (порядок) формувався самоплинно (поза контролем свідомості) та має здатність узагальнено виражати індивідуальну неповторність функціонування психіки. **Імпліцитний порядок не можна ні стерти, ні змінити, ні деформувати, адже він задалегідь не написаний і не причетний до жодного субстрату; він визначається перетином, інтерференцією енергетичних мереж, за якими стоять певні інтеграційні метасмисли, дотичні як до свідомого, так і до несвідомого.** Саме тому імпліцитний порядок виявляється в енергетичній потентності спонтанної активності суб'єкта, яка заявляє про себе поза «дисциплінарними» вимогами будь-якої логіки (чи то свідомого, чи несвідомого («іншої логіки»)).

Мова психічного в його цілісності проявляється не стільки в образах, символах (мова несвідомого), скільки в їхніх смислах, в яких функціонально об'єднуються обидві сфери (свідоме/несвідоме), що набуває представництва у невидимому, але практично відчутному, імпліцитному порядку, який незалежний від засобів саморепрезентації суб'єкта, тобто він є наддосвідним і надзаданим.

Парадоксальним є той факт, що імпліцитний порядок не розв'язує проблеми забезпечення цілісності психічного, він її виражає в цілому зв'язності та континуумності енергетичних імпульсів, які спонукають до «слідування за...» в емпіричному просторі. Це забезпечує внутрішню мотивованість респондента до процесу глибинного пізнання. Імпліцитний порядок не можна об'єктивувати в «чистому вигляді» як даність, автономну від емпірики процесуальної взаємодії в системі « $P \leftrightarrow P$ ».

Імпліцитний порядок співзвучний енергетичній потентності мотивації респондента до взаємодії з психологом.

Психолог має професійно вміти не лише каталізувати вияв несвідомого, а й декодувати його зміст (смісл), що потребує діалогічної розлогості процесу аналізу. Співпраця психолога з респондентом сприяє накопиченню поведінкового матеріалу, семантично потентного в об'єктивуванні латентно-сміслових параметрів психіки, що потребують тлумачення. За таких умов діалог стає каталізатором «енергетичної готовності» психіки до виявлення заданості поведінки неусвідомлюваними чинниками.

Імпліцитний порядок, як уже вказувалося, співвідноситься з межею (між двома сферами), з так званим невидимим горизонтом енергетично-сміислової дотичності сфер свідомого і несвідомого. Враховуючи функціональну несумісність обох сфер, цей порядок інтегрує силові поля «з обох боків» (свідоме/несвідоме). Тому розгортання індивідуально неповторної ініціативи може бути пов'язане з наявністю алогічності та ірраціональності тенденцій, що піддаються візуалізації в спонтанній самопрезентації суб'єкта. Інакше кажучи, послідовне розгортання поведінки респондента не є логічно послідовним, що ще раз указує на асиміляцію імпліцитним порядком сміслових аспектів обох сфер психіки, які є функціонально несумісними (асиметричними).

Імпліцитний порядок об'єктивує психіку в спонтанній поведінці цілісно і невидимо для Я суб'єкта. Доцільність запитань психолога обґрунтовується не лише зрозумілістю їх для респондента, а й спроможністю актуалізації енергетичного імпульсу поведінки («іншою» сферою (несвідомим)). Вияв імпліцитного порядку фігурально можна порівняти з календарем, сторінки якого жорстко впорядковані і, тим не менш, можуть наповнюватись відповідно індивідуалізованим і діаметрально протилежним змістом. Сміслові параметри психіки є неповторними та невидимими для кожного респондента, як і упорядкованість вияву їх назовні.

З огляду на орієнтованість психодинамічної парадигми на «невидимий горизонт» дотичність обох сфер, розуміння психологом важливості динаміки діалогічної каталізації імпліцитного порядку психіки конкретної особи є необхідною передумовою його

професіоналізму. З певністю можна вказати на енергетичну силу несвідомого в його визначальному впливові на характер спонтанної поведінки особи. Розширення свідомості суб'єкта відбувається за рахунок розширення розуміння внутрішньої особистісної суперечливості психіки, що відкриває перспективи її реконструювання та розв'язання. Психокорекційний ефект проявляється в гармонізації психіки, підвищенні її сенситивності та адаптивності суб'єкта до соціуму.

Відтак, зрозумілою є актуальність проблеми **імпліцитного порядку**, який латентно асимілює та інтегрує «домінантні клопоти» обох сфер психіки. Психодинамічна парадигма, і відповідна практика, враховують запрограмованість несвідомого невичерпною «надвизначеністю», яка вказує на необхідність орієнтованості психолога на той факт, що **«психіка знає все», включаючи й те, чого саме не знає свідоме Я суб'єкта.**

Методологічна строгість глибинного пізнання проявляється в слідуванні за *усталеними аспектами психіки, які розгортаються в неповторній динаміці для кожного суб'єкта.* Так досягається індивідуалізовано-психокорекційний ефект через об'єктивування інформації (яка була за межами сприйняття респондента), що й відкриває перспективи розв'язання учасником АСПП внутрішніх стабілізованих суперечностей та стимулює особистісну гармонізацію (гомеостаз) психіки на усіх рівнях: структурному, енергетичному та функціональному.

1. *Кирьянов Д.* Дополнительность и проблемы современного диалога науки и богословия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bogoslov.ru/text/255941.html> – Загол. з екрану. – Мова рос.

2. *Леклер С.* Бессознательное: иная логика / С. Леклер // Бессознательное. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – С. 260–271.

3. *Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / за ред. Л. І. Шевченко.* – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.

4. *Пригожин И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: [пер. с англ.] / общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

5. *Шерозия А. Е.* Сознание, бессознательное, психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории / А. Е. Шерозия // Бессознательное. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – С. 751–758.

6. *Яценко Т. С.* Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Т. С. Яценко. – К. : Вища шк., 2006. – 382 с.

7. *Яценко Т. С.* Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика / Т. С. Яценко. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 567 с.

8. *Яценко Т. С.* Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 394 с.

9. *Яценко Т. С.* Глибинне пізнання самодепривації психіки майбутнього психолога / Т. С. Яценко, В. І. Бондар. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 383 с.

REFERENCES

1. Kir'janov, D. Dopolnitel'nost' i problemy sovremennogo dialoga nauki i Bogoslovija [Additionalness and problems of modern dialogue of science and divinity] [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.bogoslov.ru/text/255941.html> (rus).

2. Lekler, S. (1978). Bessoznatel'noe: inaja logika [Unconscious: another logic]. In *Bessoznatel'noe*. – Tbilisi : Mecniereba, 260–271(rus).

3. Shevchenko, L. I. and oth. (2008). *Novyj slovnyk inshomovnyh sliv: blyz'ko 40 000 sl. i slovospoluchen'* [New dictionary of foreign words: about 40 000 words and word-combinations]. K. : ARIJ (ukr).

4. Prigozhin, I. (1986). Porjadok iz haosa: Novyj dialog cheloveka s prirodoy [Order from chaos: the New dialogue of man with nature] [per. s angl.] / obshh. red. V. I. Arshinova, Ju. L. Klimontovicha, Ju. V. Sachkova. M. : Progress (rus).

5. Sherozija, A. E. (1978). Soznanie, bessoznatel'noe, psihicheskoye i sistema fundamental'nyh otnoshenij lichnosti: predposylki obshhej teorii [Consciousness, unconscious, psychical and system of fundamental relations of personality: pre-conditions of general theory]. In *Bessoznatel'noe*. Tbilisi : Mecniereba, 751-758 (rus).

6. Jacenko, T. S. (2006). *Osnovy glybynnoi' psyhokorekcii': fenomenologija, teorija i praktyka: navchal'nyj posibnyk* [Bases of deep psychocorrection: phenomenology, theory and practice: train aid]. K. : Vyshha shkola (ukr).

7. Jacenko, T. S. (2015). *Dynamika razvitiia glubynnoj psyhokorrekcii: teoriia i praktika: monografii* [Dynamics of development of deep psychocorrection: theory and practice : monograph]. Dnepropetrovsk : «Ynnovacyja» (rus).
8. Jacenko, T. S., Gluzman A. V. (2015). *Metodologiiia glubynno-korrekcyonnoj podgotovky psyhologa* [Methodology of deeply-correction preparation of psychologist]. Dnepropetrovsk : «Ynnovacyja» (rus).
9. Jacenko, T. S., Bondar, V. I. *Hlybynne piznannya samodepryvatysi psykhiky maybutn'oho psykholooha* [Profound knowledge of self-deprivation of the psyche of a future psychologist]. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova (ukr).

Tamara Yatsenko

**CATEGORIES «PRINCIPLE OF ADDITIONALITY» AND «IMPLICIT ORDER»
IN DEEP COGNITION OF PSYCHE**

The article is devoted to the actual issue of deep knowledge of the psyche in its entirety, including highlights: the importance of adherence the «principle of additionality» in deep knowledge of the psyche, as well as taking into account its «implicit order»; adaptability the «principle of additionality» to the subjective reality of psychic, that manifested in two principles – the «inseparability of spheres of the conscious and the unconscious» and in the principle of «from the other»; actuality of understanding the informational-distant relationships of the conscious and the unconscious in their synthesis in «invisible horizon», which expresses the category «implicit order»; establishing linkages between categories «principle of additionality» and «implicit order», that affected the scientific-practical quest, oriented to the psychoanalysis of spontaneous activity of the subject, which is the basis of teamwork in the ASPC. Disclosure of the above categories orients psychologist-practice to the understanding the functional continuity of existence each of the spheres of the psyche (the conscious – the unconscious), as their autonomy within a unified system of psychic. All this specifies to the obeying of the deep knowledge to methodological position, that synthesizes emotional, structural and functional-energetical aspects of psychic.

Article proves over-determination of categories the «implicit order» and the «principle of additionality», which excludes straight them predetermination by the specialist-leader of group of an Active Social Psychological Cognition, which is built on the contextuality of relationships and indirectness mutual influences. Putting mentioned categories allowed to complete structure of psychic, that reflects the «Model of psyche's internal dynamics», by the complement components of «invisible horizon» and «implicit order».

Keywords: *diagnostic-correctional process, implicit order, Model of psyche's internal dynamics, invisible horizon, the unconscious, preconscious, principle of additionality, the conscious, the consciousness.*

УДК 159.922.8: 159.923.2
doi: 10.15330/ps.8.1.22-30

Анжеліка Шамне

Національний університет біоресурсів і природокористування України
shamne@ukr.net

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглянуто сучасні підходи до інтерпретації категорії розвитку, розкрито теоретичні та методологічні підходи до вивчення категорії розвитку у сучасній психології, визначено її психологічний зміст, моделі, структуру та динаміку. Категорія розвитку розглядається як епіцентр наукової проблематики у психології та як поняття інтегративного типу. Розвиток проаналізовано як категорію, явище і проблему психології розвитку в різних аспектах аналізу. Розглянуто місце розвитку в системі споріднених психологічних понять. У статті також аналізуються психологічні аспекти теоретичних та методологічних постнекласичних тенденцій вивчення природи, характеру та визначення психічного розвитку. Постнекласична парадигма та плюралістична методологія пізнання визначають розмітність дисциплінарної мови та врахування ролі соціокультурного контексту при вивченні психологічних явищ. Важливими тенденціями сучасного теоретико-методологічного стану психологічних досліджень розвитку також є визнання неефективності моністичного підходу до його вивчення, взаємозв'язок теоретичних ідей та спроби створення метатеоретичних схем, постнекласичне розуміння розвитку як принципово незавершеного процесу саморуху, актуалізація антропологічного діапазону проблем та посилення спрямованості на роль культурного контексту в дослідженні розвитку людини.

Ключові слова: *розвиток, методологія, постнекласична психологія, категорія розвитку, плюралістична методологія, постмодернізм, метатеоретичні схеми, антропоцентризм, конструктивізм.*